

*Приходько Г. І.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри англійської філології
Запорізького національного університету*

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Ю. Г. КОВБАСКА «ФУНКЦІОНАЛЬНА ТРАНСПОЗИЦІЯ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОКАТИВНО-ТЕМПОРАЛЬНИХ ПРИЙМЕННИКІВ, ПРИСЛІВНИКІВ ТА СПОЛУЧНИКІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ІХ–XXІ СТОЛІТЬ»

Одним із перспективних напрямків сучасного мовознавства залишається дослідження взаємодії та взаємозв'язків лінгвістичних одиниць, які за своєю природою не можуть існувати ізольовано одна від одної. Проте, як показують дослідження, такий взаємозв'язок не завжди є очевидним та лінійним, наприклад, як у випадку з конверсією самостійних частин мови. Лексико-семантичні категорії мови можуть перехресуватися, а одна й та ж одиниця фактично виступає репрезентантом двох чи більше категорій. Такі перехреснення є складними, адже спостерігаються між відкритим та закритим класами слів чи в межах закритого класу, а одиниці позбавлені маркерів, що дали б змогу чітко встановити їхню частиномовну приналежність. Саме тому більшість класичних та сучасних наукових розвідок фокусуються на процесах, що відбуваються між відкритими чи відмінюваними класами слів, тоді як об'єктами дослідження рецензованої наукової праці є репрезентанти невідмінюваних частин мови, що в ході розвитку мови зазнали функціональної транспозиції.

Тож відсутність новітніх досліджень, універсальна проблематика, широке використання описаних процесів на практиці, що у подальшому, безперечно, фіксуватимуться у мові, необхідність розкриття природи та сутності взаємозв'язків між невідмінюваними частинами мови обумовлюють актуальність монографії Ю. Г. Ковбаска. Відповідно, предметом наукової розвідки стали синтаксичні, семантичні, функціональні та етимологічні аспекти функціональної транспозиції, що визначається автором як когнітивно-зумовлений діахронічно-синхронічний процес та його результат, який передбачає здатність лексико-граматичних одиниць шляхом граматикизації чи лексикалізації та без використання морфологічних та/чи синтаксичних маркерів реалізувати функції, притаманні транспонованим частинам мови, і водночас залишатися в межах власної вихідної частини мови. Визначальною характеристикою запропонованої наукової праці є величезний обсяг проведеної аналітичної роботи щодо верифікації запропонованого алгоритму дослідження функціональної транспозиції. Зокрема, кількість прикладів, проаналізованих автором без залучення спеціальних програм обробки корпусів, налічує 77 784, що доповнюється даними, отриманими на основі трьох найбільш корпусів

англійської мови – BNC, COCA, SOHA, обсяг яких становить понад 50 млн прикладів. Це, безперечно, засвідчує не тільки особистий внесок Ю. Г. Ковбаска, але й підтверджує ті висновки та положення, які постулює автор.

Монографія складається з передмови, семи розділів, висновків та переліку використаних, ілюстративних і лексикографічних джерел. У першому розділі «Функціональна транспозиція у світлі сучасної лінгвістики» автор розглядає наявні підходи до вивчення перехідних чи, іншими словами, транспозиційних явищ у лінгвістиці, як провідних з огляду на теорію взаємозв'язку та взаємодії мовних одиниць; формулює власне розуміння процесів, що відбуваються в межах закритого та між закритим і відкритим класами слів, зокрема прийменниками, прислівниками і сполучниками. У межах традиційних підходів автор аналізує наявну термінологію, окреслюючи характерні риси кожної дефініції та особливості процесів, що позначаються ними. У результаті Ю. Г. Ковбаском пропонується авторське розуміння явища функціональної транспозиції, що, беручи до уваги семантичні, синтаксичні та функціональні ознаки цього процесу, є цілком обґрунтованим та може використовуватися нарівні з класичними інтерпретаціями перехідних явищ.

Другий розділ «Алгоритм дослідження функціональної транспозиції» присвячено детальному обґрунтуванню процесу відбору одиниць – об'єктів функціональної транспозиції, результати якої спостерігаються на поточному етапі розвитку англійської мови. З метою виокремлення об'єктів дослідження автор застосовує дедуктивний метод та при залученні дефініційного, компонентного та корпусного аналізів піддає критичній оцінці категорію прийменників зі складу якої виокремлює 61 одиницю, що містять базові семи локативності й темпоральності, серед яких 36 лексико-граматичних одиниць, що зазнали функціональної транспозиції, репрезентують дві чи три частини мови, а отже, в подальшому стають об'єктами емпіричного дослідження. Процедура відбору вищеописаних одиниць унаочнюється 4 таблицями, що структурують матеріал та полегшують його сприйняття. Наступним кроком автора є розробка спеціального алгоритму дослідження функціональної транспозиції, що складається з дефініційного й компонентного аналізів, аналізу історичної семантики «точок перехреснення» частин мови, до яких належать об'єкти дослідження, діахронічного корпусного аналізу та синхронічного дистрибутивного аналізу одиниць. У розділі детально описується їхнє застосування,

¹ Ковбаско Ю. Г. Функціональна транспозиція: емпіричне дослідження локативно-темпоральних прийменників, прислівників та сполучників в англійській мові ІХ–XXІ століть : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 788 с.

наприклад, обґрунтовується поділ англійської мови на 16 субперіодів, тривалістю від 50 до 100 років кожен, з огляду на характерні риси цих субперіодів, висвітлюються особливості дослідження лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, що впливають на співвідношення вихідних і транспонованих категорій в синхронічному зрізі. Тож цей розділ закладає підвалини подальшого практичного аналізу одиниць – об'єктів дослідження, якому присвячено п'ятий, шостий та сьомий розділи наукової розвідки.

Перед тим як перейти до безпосереднього вивчення емпіричного матеріалу функціональної транспозиції прийменників, прислівників та сполучників, автор детально зупиняється на аналізі теоретичних передумов функціональної транспозиції – виокремлення вищезазначених частин мови в історичному мовознавстві, чому присвячено третій розділ монографії, та їх безпосереднього опису та встановлення співвідношення між ними, що наводиться в четвертому розділі.

У третьому розділі «Парадигма частин мови у діяхронії» запропоновано ґрунтовний аналіз підходів до вивчення теорії частин мови, що були представлені в англійській граматиці XVIII–XXI століть. Основний акцент робиться на підходах, що функціонували в пізньомовноанглійському періоді, адже саме вони стоять у витоків більшості сучасних теорій частиномовного поділу. Унікальність дослідження полягає в його об'єкті, що репрезентується 400 прескриптивними та дескриптивними граматиками, перша з яких датується 1668 роком. Окрема увага приділяється підходам, що побутували в класичних мовах і граматиках (грецькій та латинській) та стали своєрідною основою для перших англомовних теорій, а згодом містком, що поєднував їх та новітні класифікації. Шляхом застосування індуктивного методу, автор присіплює вибирає та аналізує підходи, що описані в граматиках, таким чином узагальнюючи їх та формуючи п'ять основних груп, які поділяються на 14 підгруп та охоплюють понад 30 різних підходів, що в той чи інший спосіб актуалізувалися в англійській граматиці XVIII–XXI століть.

Четвертий розділ «Співвідношення категорій прийменників, прислівників, сполучників та часток у діяхронії» є логічним продовженням третього розділу та присвячений детальному аналізу саме тих частин мови, репрезентанти яких є об'єктами функціональної транспозиції. На матеріалі граматик XVIII–XXI століть автор висвітлює особливості трактування прийменників, прислівників, сполучників та часток, що дає можливість сформулювати теоретичні передумови, які пояснюють практичне перехрещення лексико-граматичних одиниць, що належать до цих частин мови. Дослідження поділене на 4 етапи, що, насамперед, зумовлено такими екстралінгвістичними чинниками, як зростання/зниження інтересу до вивчення теорії частиномовного поділу та кількість праць, що публікувалися на тому чи іншому історичному етапі. У результаті проведеного критичного аналізу автор постулює недосконалість класичної тріади «форма-функція-значення» у визначенні та розрізненні прийменників, сполучників і прислівників та пропонує залучати етимологічний компонент як наскрізну категорію, що пронизує та об'єднує «форму-функцію-значення», зводячи їх до «спільного знаменника».

Таким чином, аналіз теоретичних передумов виокремлення та перехрещення прийменників, прислівників та сполучників в англійській мові створили основу для практичного

дослідження цих транспозиційних процесів. Практичне дослідження функціональної транспозиції, що проводиться у п'ятому, шостому та сьомому розділах, спрямоване на валідацію розробленого алгоритму вивчення функціональної транспозиції. У результаті застосованого алгоритму дослідження автор встановлює основні «точки перетину» категорій на синхронічному етапі, поетапно простежує становлення відношень вихідної та транспонованої форм кожної одиниці в діяхронії та на основі дистрибутивних даних корпусного аналізу лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів функціонування одиниць прогнозує їхній можливий подальший розвиток у мові. На нашу думку, досягнуті результати є більш ніж переконливими як з огляду на загальну кількість проаналізованих прикладів, так і кількість прикладів (понад 1400), що безпосередньо відображені та описані в роботі.

У п'ятому розділі «Функціональна транспозиція локативно-темпоральних прийменників, прислівників і сполучників» Ю. Г. Ковбаско здійснює емпіричне дослідження функціональної транспозиції одиниць, що наразі репрезентують всі три вищезазначені частини мови. Зокрема встановлено, що процеси функціональної транспозиції прийменників 'after' та 'before' розвивалися за доволі схожими сценаріями до першої половини середньомовноанглійського періоду включно, однак надалі транспозиція прийменника 'after' у категорію прислівника втратила актуальність, на відміну від 'before', де категорія прислівника все ще залишається інституціоналізованою. Водночас функціональна транспозиція прислівника 'since' була більш ніж успішною та виправданою, адже призвела до активного функціонування 'since' як сполучника та прийменника, тоді як вихідна категорія є не надто затребуваною. Характерною рисою підрозділу є розробка 19 таблиць та 3 графів, що унаочнюють розвиток кожної одиниці.

Шостий розділ «Функціональна транспозиція локативно-темпоральних прийменників і сполучників» розкриває процес транспозиції прийменників 'till' та 'until' у категорію сполучників. У ході дослідження відзначається, що в обох випадках транспозиція була доречною, адже в результаті одиниці частіше зустрічаються в мові в межах транспонованих функцій категорії сполучника, ніж вихідної категорії – прийменника. Особливо яскраво це проявляється у випадку 'until', де співвідношення вихідної та транспонованої категорії стабілізувалося, проте існує тенденція до подальшого витіснення вихідної форми транспонованою. Узагальнені дані знайшли відображення в 10 таблицях та 2 графах.

Сьомий розділ «Функціональна транспозиція локативно-темпоральних прийменників і прислівників» присвячено найпоширенішому типу транспозиції, коли спостерігається перехрещення між категоріями прийменника та прислівника. Аналіз співвідношення між вихідною та транспонованою категоріями відбувається у відповідності до авторського алгоритму дослідження функціональної транспозиції, що дало змогу комплексно простежити їхній розвиток. Автор монографії підсумовує, що категорія прийменника є менш схильною до будь-яких транспозиційних процесів, адже у 90% прикладів функціональна транспозиція прийменників не призвела до витіснення вихідної категорії транспонованою. На противагу цьому у 50% випадків функціональна транспозиція прислівника в категорію прийменника була обґрунтованою та призвела до переваги транспонованої категорії над вихідною. Що стосу-

ється інших одиниць, то тенденції свідчать про можливу зміну співвідношення на користь прийменника. Надзвичайно вагомою виглядає кількість матеріалів, що унаочнюють результати дослідження – 166 таблиць, 31 граф та 1 схема.

Отже, наукова розвідка Ю. Г. Ковбаска є оригінальним науковим дослідженням, яке відзначається актуальністю, новиз-

ною, унікальністю та обґрунтованістю отриманих практичних результатів, робить вагомий внесок в історичне мовознавство, а висновки, отримані в ході діяхронічного корпусного аналізу, можуть збагатити та поточнити інтерпретацію одиниць, опис яких пропонується в історичних та етимологічних словниках англійської мови.